

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП НАУЧНОМ ФУНКЦИОНАЛНОМ СТИЛУ У СРЕДЊОШКОЛСКОЈ НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА¹

Предмет овог рада јесте методичка обрада *научног функционалног стила* у средњошколској настави српског језика. Заступа се приступ методике наставе српског језика као примењене лингвистике. Циљ рада јесте да се испитају начини структурирања методичке обраде научног функционалног стила у средњошколској настави. Полази се од идеје да у улози *лингвометодичког текста* треба применити *уџбенички текст* (одломак) из нејезичких наставних предмета (биологија, историја и др.). Тиме се постиже: (1) контекстуализација наставе матерњег језика; (2) интеграција наставе српског језика са другим наставним предметима. Предлаже се да методичко вођење часа буде осмишљено у складу са следећим препорукама: (1) истраживачким и проблемским задацима треба активирати ученичка знања из граматике и лексикологије; (2) наставни рад треба усмеравати тако да ученик запази да су *језичке карактеристике* научног текста подређене постизању одређених *стилских црта* научног функционалног стила; (3) потребно је да се аналитичко-синтетички процес на часу спроведе тако да ученици увиде да језичко-стилске одлике научног текста произлазе из одлика научног мишљења. Овако постављен методички приступ научног функционалног стила може допринети развоју функционалностилистичких компетенција ученика.

Кључне речи: настава српског језика, функционалностилистичка компетенција, научни функционални стил, стилска црта, језичка карактеристика, уџбенички текст, контекстуализација наставе матерњег језика.

1. Увод

Унапређивање *језичке и функционалне писмености* представља један од циљева наставе српског језика у средњој школи (в. *Правилник* 2011). Потребно је да се ученик оспособи да у различитим комуникативним ситуацијама на одговарајући начин употребљава стандардни језик, што је значајно за наставак образовања и професионално усавршавање, али и за општење у свакодневном животу. У том смислу настава матерњег језика доприноси развоју *функционалностилистичке компетенције* код ученика.

У стилистичкој литератури, под *функционалностилистичком компетенцијом* подразумева се: (а) познавање различитих језичких поткодова, тј. *функционалних стилова* стандардног језика (разговорни, административни, публицистички, кањижевноуметнички, научни); (б) способност за успешно *преукупљивање* са једног поткода на други; (в) способности да се правилно одреди „стилски пасош“ неке језичке јединице (Катнић-Бакаршић 2001: 69). Истраживања у примењеној лингвистици показују да „бити компетентан корисник језика не значи само посједовати знање о језику него и способност и вјештину за активирање тог знања у комуникацијском чину“ (Багарић 2007: 91). Дакле, појам „знање о језику“

¹ Рад је објављен у часопису: *Лунар*, 51, Универзитет у Крагујевцу, 2013, 179–189.

диференцира се од појма „способност/вештина за употребу знања“, за који се употребљава термин *комуникативна компетенција*.

У науци се још увек теоријски и емпиријски испитује однос комуниктивне компетенције према „аспектима знања с једне стране и чимбеницима стварне упорабе с друге стране“ (Багарић 2007: 91). У овом раду функционаностилистичку компетенцију посматраћемо као део комуникативне компетенције, а за другу прилику остављамо разматрање њиховог међуодноса.

Предмет овог рада јесте методичка обрада научног функционалног стила у средњошколској настави српског језика, а циљ је да се испитају начини структурисања методичке обраде научног функционалног стила у средњошколској настави српског језика.² У савременим приступима настави језика поставља се захтев да се употребом контекстуализованих примера у одговарајућим комуникативним ситуацијама обезбеди стицање активних и примењивих знања (в. Вељковић-Станковић 2010). У овом раду полази се од става да се *контекстуализација* наставних садржаја може постићи ако се у функцији *лингвометодичког текста* употреби *уџбенички текст* (одломак) из неког од нејезичких наставних предмета (биологија, хемија, физика, географија, историја).

Користећи се уџбеницима, ученик се упознаје са метајезиком природних и друштвених наука, тј. са научним функционалним стилем. У нашем разматрању методичке обраде научног функционалног стила, уџбеник се схвата као чинилац у развијању функционаностилистичких компетенција ученика.

2. Приступ проблему

Унапређивање *језичке* и *научне писмености* представља, како је показано у савременим истраживањима наставе, један од предуслова за ефикасно учење. „Језичка писменост чини основу за развијање осталих облика и нивоа писмености, укључујући и научну писменост“ (Тривић, Стевановић 2012: 159). Ако се поменути појмови посматрају из лингвистичке перспективе, онда се може говорити о унапређивању функционаностилистичке компетенције као једном од функционалних циљева наставе српског језика.

У социолингвистици се указује да „језик и у свом говореном и у свом писаном облику постојања, испољавања и функционисања варира и у погледу инвентара, избора и употребе средстава којима потенцијално, као виртуелни ентитет, располаже“ (Радовановић 1986: 165–166). Језик се употребљава у различитим функцијама, а ванјезички фактори утичу на избор и употребу језичких средстава. У том смислу говори се о *функционалним стиловима* као „екстралингвистички условљеним системским реализацијама језика у одређеним областима људске дјелатности, односно у функцији тих дјелатности, са специфичном интралингвистичком (парадигматском и синтагматском) структурисаношћу, математичко-статистичком закономјерношћу (фреквенцијом и вјероватноћом употребе језичких средстава), мањом или већом традиционалношћу и историјском заснованошћу“ (Тошовић 2002: 65). Од савремене наставе матерњег језика очекује се да оспособи ученике да у различитим комуникативним

² У овом раду узимају се у обзир циљеви, задаци и исходи наставе српског језика као матерњег за гимназију општег типа.

ситуацијама употребљавају одговарајуће језичке варијетете. Треба узети у обзир да су у *језичко образовање* ученика укључени сви наставни предмети, а не само предмети који су дефинисани као језички (матерњи језик, страни језици, класични језици, језици националних мањина).

У савременој настави неопходно је да се стицање и усавршавање комуникативних компетенција интегрише у наставу свих предмета. Из ове перспективе у нашем раду приступа се методичкој обради научног функционалног стила у средњошколској настави српског језика.

3. Упознавање особина научног функционалног стила посредством уџбеничког текста

Познавање научног функционалног стила матерњег језика представља ослонац за стицање различитих знања потребних за интелектуални развој и професионално усавршавање. „*Stabilno poznavanje akademskog, stručnog, sektorijalnog jezika udžbenika predstavlja realan preduslov za prava rešenja u svim domenima akademske jezičke upotrebe*“ (Вучо 2009: 436).

Током школовања ученик усавршава своју функционалистичку компетенцију на настави различитих наставних предмета, у оквиру којих усваја не само садржаје, него и начине употребе матерњег језика у оним врстама људске делатности из којих наставни садржаји потичу. Књижевноуметнички стил јесте један од садржаја наставе матерњег језика, а његова наставна обрада обухваћена је методички осмишљеним активностима (читање и тумачење књижевног текста). За разлику од непосредног бављења књижевноуметничким стилем, неуметнички стилови упознају се посредним путем – из начина изражавања у уџбенику. У уџбеничком тексту читалац може запазити како се матерњи језик употребљава у природним и друштвеним наукама, без обзира на то што се уџбенички подстил не може изједначити са строго научним подстилом.

Уџбеник је жанр научно-уџбеничког подстила. Иако се школски уџбеник, у складу са дидактичким принципом примерености узрасту, разликује од тзв. строго научног (академског) подстила, у уџбеничком тексту јављају се језичке одлике карактеристичне за научни стил. Из те перспективе може се говорити о улози уџбеничког текста у развоју функционалистичке компетенције код ученика. Ово се односи на *основни уџбенички текст*, а изузима се *дидактичко-методичка апаратура* и уопште сви они делови лекције у којима помажу у учењу садржаја из основног уџбеничког текста.

Улога уџбеничког текста у упознавању научног функционалног стила огледа се у томе што ће ученик усвајајући садржај текста усвајати и начин излагања садржаја, јер му текст сугерише: (а) избор речи и израза; (б) избор синтаксичких структура; (в) начин повезивања реченица у текст. У складу с наведеним, *уџбенички текст* треба примењивати као *лингвометодички текст* на часу обраде научног функционалног стила. Тиме се постиже: (а) контекстуализација наставе матерњег језика; (б) интеграција наставе српског језика са другим предметима (биологија, хемија, физика, географија и историја). Посматрано на ширем плану, овако постављен методички приступ научног функционалног стилу у средњој

школи – доприноси да се ученик оспособи за усвајање *академског језика* који га очекује на универзитетској настави.

За рад у наставној пракси препоручује се да се ученици обучавају да запажају и разматрају језичке карактеристике научног текста. Анализирајући одлике начина изражавања својственог науци, ученик ће постићи већи успех у усвајању, разумевању и практичној примени знања из науке.

4. Методичка обрада научног функционалног стила у средњошколској настави српског језика

За развој *међупредметних компетенција* предвиђених у оквиру циљева гимназијског образовања и васпитања, важни су не само садржаји него и наставни приступи садржајима. Препоручују се истраживачке и интерактивне методе, као и сви други видови наставног рада који доводе до веће партиципације ученика у образовно-васпитном процесу (в. *Правилник* 2011).

У савременим методичким приступима настави српског језика инсистира се на *контекстуализацији* наставних садржаја, лингвометодичких текстова и методичких поступака (в. Вељковић-Станковић 2010). Употребом контекстуализованих примера у одговарајућим комуникативним ситуацијама доприноси се стицању активних и примењивих знања. „Контекстуализација наставних садржаја и језичких инпута на којима се заснива обрада наставне јединице, као и екстериоризација образовних, васпитних и функционалних циљева обезбеђују добро структурисан методички приступ“ (Вељковић-Станковић 2010: 15). Овако конципиран приступ настави језика биће примењен у нашем разматрању методичке обраде научног функционалног стила у савременој средњошколској настави српског језика.

Наставним планом и програмом за гимназију предвиђено је да се у оквиру наставне области *језик* ученици упознају са појмом *језичког функционалног раслојавања*, а да се путем активности у наставној области *култура изражавања* оспособљавају за употребу језика у пет функционалних стилова (в. *Правилник* 2011). За обраду научног функционалног стила потребно је имати у виду која се стечена знања из језика могу применити у истраживачким и проблемским задацима за ученички рад на тексту. Према *Наставном плану и програму*, наставно изучавање научног функционалног стила припада другом разреду гимназије. Међутим, тек у трећем разреду обрађују се садржаји из синтаксе и лексикологије који омогућавају да ученици у лингвометодичком тексту запажају и разматрају језичке карактеристике научног стила. Садржаји из језика у четвртном разреду гимназије, осим синтаксе обухватају садржаје о информативној структури реченице и текстуалној кохезији.

Ученике треба усмеравати да анализирајући језичке одлике конкретног (задатог) научног текста примењују стечена знања о стандардном српском језику. У складу с свим претходно наведеним поставкама овог рада, могу се дати методичке препоруке за наставно изучавање научног функционалног стила:

(1) Као лингвометодички текст треба употребљавати одломак из уџбеника које се користе на нејезичким предметима (биологија, географија, историја итд.), дакле, из уџбеника који је ученику познат;

(2) У другом разреду гимназије ученике треба упознати са основним *стилским цртама* научног функционалног стила, а у трећем и четвртом разреду треба разматрати *језичке карактеристике* научног текста;

(3) У четвртом разреду могу се анализирати и *текстовне карактеристике*, будући да је то омогућено усвајањем наставних садржаја предвиђених *Наставним планом и програмом* (в. *Правилник* 2011).

(4) Методичко вођење часа у трећем и четвртом разреду кретало би се: (а) од запажања *стилских црта* научног стила; (б) преко анализе *језичких карактеристика* научног текста; (в) до разматрања везе која постоји између стилских црта, језичких карактеристика и начина мишљења својственог науци.

(5) Наставни рад треба усмеравати тако да ученик запази да су *језичке карактеристике* научног текста подређене постизању одређених *стилских црта* научног функционалног стила и да у крајњој инстанци произлазе из специфичних одлика научног мишљења.

На примеру ћемо показати како се наведене методичке препоруке могу спровести у наставној пракси на часу српског језика у четвртом разреду гимназије. Као лингвометодички текст узећемо два одломка из уџбеника *Биологија за IV разред гимназије општег смера* (2005):

(1) Експресија многих еукариотских гена контролисана је механизмима који ступају на сцену после транскрипције и могу да имају мањи или већи утицај на крајњи резултат. А крајњи резултат регулације експресије гена јесте синтеза управо онаквог скупа биолошких активности протеина какав је ћелији неопходан у одређеним физиолошким условима. Експресија многих еукариотских гена регулисана је на више начина и на више нивоа. Главна регулација се обично одвија на нивоу транскрипције, а регулаторни механизми после транскрипције имају улогу финог подешавања концентрације функционалног протеина у ћелији. У ћелијама које немају једро, као што су еритроцити, суштински значај има регулација транслације јер транскрипција у тим ћелијама потпуно изостаје (*Биологија* 2005: 118).

(2) Технике генетичког инжењерства широко се примењују у научним истраживањима. Оне, на пример, за разлику од класичних биохемијских метода, омогућују испитивање структуре и улоге оних протеина који се у ткивима налазе у веома ниским концентрацијама. То је важно зато што је број таквих протеина велики, а многи од њих имају значајне, најчешће регулаторне улоге. У ту сврху примењује се поступак којим се бактеријска или ћелија квасца „примора“ да синтетише велике количине испитиваног протеина. Сличан поступак користи се и када се техникама генетичког инжењерства у ћелијама домаћина производе велике количине протеина који се користе у медицини и ветерини, а чија је производња применом других метода немогућа или неекономична. На тај начин су произведени протеини као што су хумани инсулин, хормон раста, интерферон и др. (*Биологија* 2005: 122).

Методички сценарио за наставни рад на часу, као што је обичај у пракси, обухвата више фаза, од којих је прва *уводна*, друга је *аналитичка*, а трећа је *синтетичка фаза*. Наведене три фазе издвајају се и у приступу који предлажемо за наставно изучавање научног функционалног стила.

У првој фази рада потребно је да се ученици подсети *стилских црта* научног функционалног стила, а то им је познато из другог разреда гимназије. Познато им је да се сваки функционални стил везује за одређену област људске делатности, у овом случају то је наука, и за одређени циљ општења, а то је овде преношење научних информација. Препоручују се следећи кораци у наставном раду:

(1) На наведеним примерима (одломцима из уџбеника) наставник са ученицима може разматрати однос аутора текста према предмету о коме говори. Потребно је да се уочи да се ауторска позиција показује као објективна, непристрасна, неутрална, а то је наглашено у самом начину излагања.

(2) На следећем кораку треба разматрати *начин излагања* у наведеним одломцима, при чему се ученици усмеравају да увиде: (а) поступност у излагању садржаја, (б) строгу логичку доследност излагања, (в) начин вођења аргументације. Важно је запазити да се у научном тексту: (а) описују научне чињенице, (б) да се тврдње илуструју примерима, (б) да се објашњава и (в) уопштава.

(3) Наредни корак јесте испитивање суштинских одлика *језичког израза* у научном тексту, у које спадају прецизност, једнозначност и јасноћа. Наведене стилске црте постижу се: (а) понављањима делова реченице, (б) понављањима реченичних структура, (в) таутолошким изразима. Треба запазити да сувишна експлицитност, којом се одликује научни текст, представља пожељну особину у научном функционалном стилу

У следећој – аналитичкој – фази наставног рада примењује се истраживачко-проблемски приступ. Истраживачким задацима ученици ће бити усмеравани да запажају *језичке карактеристике* научног текста. Издвојене језичке јединице анализирају се: (а) прво, са аспекта *форме*, (б) затим, са аспекта *садржаја*, (в) на крају, проблематизује се њихова *употребна вредност*. Дакле, води се рачуна о наставној дистрибуцији критеријума при обради вишекритеријалних садржаја (в. Ковачевић 1999). Језичке одлике научног текста треба разврстати на два плана – (а) лексички и (б) граматички план.

(1) **Језичке карактеристике на лексичком плану.** – У четвртном разреду гимназије ученичка знања из лексикологије, како показује *Наставни план и програм*, омогућавају анализу типичних лексичких одлика научног стила:

(а) Употреба термина, нпр. *ген, протеин, ткиво, ћелија*;

(б) Заступљеност интернационализама, нпр. *регулација, синтеза*;

(в) Одсуство експресивне лексике, али и употреба фигуративних израза и лексике из разговорног функционалног стила. Један пример налази се у првом одломку, то је израз *ступати на сцену* у реченици: *Експресија многих еукариотских гена контролисана је механизмима који ступају на сцену после транскрипције*. Други пример постоји у другом одломку, где је глагол *приморати* употребљен под наводницима јер се нашао у неочекиваном лексичком окружењу: *У ту сврху примењује се поступак којим се бактеријска или ћелија квасца „примора“ да синтетички велике количине испитиваног протеина.*

Поменуте лексичке категорије, у даљем току наставног рада, разматрају се у погледу улоге и оправданости употребе у научном тексту:

(а) Потребно је да ученици схвате улогу термина као назива научних појмова и да увиде да термини могу имати различита значења у различитим наукама, али да су у датој науци једнозначни, нпр. термини *експресија*, *транскрипција* и *транслитерација* (први одломак) јављају се и у биологији и филологији, али у овим наукама имају засебно значење.

(б) Проблематизацијом употребе интернационализама уместо домаћих речи треба доћи до закључка да употребом интернационалне лексике аутор „свој текст поставља у научну традицију, оглашавајућу своју припадност међународној научној заједници“ и међународној научној традицији (Кликовац 2004: 35).

(в) Важно је на конкретним примерим из текста проблематизовати уобичајени став да се у научном тексту појављује искључиво стилски неутрална лексика. Ученици ће запазити да улога фигуративних израза и лексике из разговорног функционалног стила јесте да се текст конкретизује и приближи читаоцу.

(2) Језичке карактеристике на граматичком плану. – Међу граматичким карактеристикама научног функционалног текста најочљивије су синтаксичке одлике. У четвром разреду гимназије ученик има довољно усвојених појмова из синтаксе који му омогућавају да разматра оне синтаксичке карактеристике које се сматрају типичним за научни текст:

(а) Деагентизација реченице, нпр. *Технике генетичког инжењерства широко се примењују у научним истраживањима* (други одломак);

(б) Доминација сложених реченица (у оба одломка постоји само по једна проста тј. монопредикатска реченица, а остале су сложене).

Наведене синтаксичке одлике, у даљем току наставног рада, разматрају се у погледу улоге и оправданости употребе у научном тексту:

(а) Ученици су у трећем разреду гимназије већ усвојили основна знања о деагентизацији, а анализирајући научни текст запазиће да реченице са уопштеним људским агенсом могу имати и улогу да покажу објективност у излагању. То се огледа у тежњи аутора научног текста да избегне личну заменицу првог лица.

(б) Ученике треба усмеравати да закључе да иако су реченице већином дуге, текст се лако чита зато што „[је] свака реченица унутар себе јасно сегментирана и организована на сразмерно једноставан начин“ (Кликовац 2004: 36). „Синтаксичка организација научног израза служи реализацији задатака датог функционалног стила, а ти задаци су саопштавање специфичне информације“ (Зенчук 1995: 318). За овакав начин изражавања, у синтаксичком погледу, карактеристичне су сложене реченице, међу којима доминирају зависносложене (Тошовић 2002: 354).

За средњошколску наставу синтаксе није предвиђено усвајање појма *номинализација*, а то је једна од типичних одлика научног стила. Међутим, у складу са дидактичким препоруком да се настава индивидуализује, ученицима се могу дати диференцирани задаци у оквиру којих су за напредније ученике посебно осмишљена питања за уочавање номинализованих језичких средстава. Термине који нису предвиђени *Наставним планом и програмом* не треба употребљавати, већ треба усмерити ученике да запазе поменуте језичке појаве и размотре оправданост њихове употребе у научном тексту. Значајно је да ученици запазе да *номинализација*, тј. замена реченичне конструкције нереченичном, има

одговарајућу улогу у научном тексту и да је у том случају оправдана. Наиме, елиминација глагола омогућава „компресију“ исказа, тј. „уношење максимума информације у оквир једне реченице“ (Каталинић-Удовичић 1979: 80).

Ученик четвртог разреда може да разматра специфичности научног стила на текстуалном плану јер се у завршном разреду гимназије обрађују основни појмови о комуникативној кохезији и начинима успостављања веза међу деловима текста (в. *Правилник* 2011). Примењујући ова знања, ученици ће увидети да је организација текста у научном стилу подређена правилима логичког расуђивања и да „свака наредна реченица текста мора да произлази из претходне и то по начелу последице и узрока, те тако оно што је у претходној реченици било рема постаје тема у наредној“ (Петковић 2009: 139).

Трећа фаза наставног рада подразумева синтетичко уопштавање сазнања до којих се дошло у аналитичком (претходном, главном делу часа). Циљ је да ученици, активирајући раније стечана и укључујући новостечена знања, закључе да се функција језика у научном тексту „састоји у преношењу етапа научног мишљења и у учвршћивању процеса спознавања“ (Каталинић-Удовичић 1979: 78). Основна стилска црта научног стила јесте апстрактни начин изражавања, а тиме се одражава начин мишљења у науци. Апстрактни начин изражавања очитује се и избору лексике и синтаксичких конструкција (в. Каталинић-Удовичић 1979: 78).

5. Закључак

„Један од предуслова да ученицима рад на часу граматике буде занимљив јесте добро одабран лингвометодички предлогак на коме ће се језичка појава сагледавати“ (Петровачки, Штасни 2008: 311). Ако се наставно истраживање језичких појава спроводи на тексту (одломку) из уџбеника биологије, географије, историје итд. – онда се настава језика повезује са реалним потребама ученика.

За методички приступ научном функционалном стилу у средњошколској настави српског језика – дају се следеће препоруке: (1) одговарајућим истраживачким и проблемским задацима треба активирати ученичка знања из граматике и лексикологије; (2) наставни рад треба усмеравати тако да ученик запази да су *језичке карактеристике* научног текста подређене постизању одређених *стилских црта* научног функционалног стила и да на језичко-стилском плану одражавају одлике начина мишљења својственог науци. Овако постављен методички приступ научном функционалном стилу може допринети развоју функционалностлистичких компетенција ученика, као и припреми за усвајање академског језика.

ИЗВОР

Цветковић и др. 2005: Д. Цветковић, Д. Лакушић, Г. Матић, А. Кораћ, *Биологија за IV разред гимназије општег смера*, Београд: Завод за уџбенике.

ЛИТЕРАТУРА

Багарић 2007: V. Bagarić, Definiranje komunikativne kompetencije, *Metodika*, 1, 84–93.

Вељковић-Станковић 2010: Д. Вељковић-Станковић, Комуникативни приступ настави српског језика, *Узданица*, VII/1, 7–17.

Вучо 2009: J. Vučo, Akademska kompetencija, jezik obrazovanja – srpski i italijanski, у: М. Ковачевић (уред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, Српски језик у употреби, Крагујевац: ФИЛУМ, 427–437.

Зенчук 1995: В. Зенчук, Проблеми проучавања синтаксичких особина научног исказа у светлу функционално-стилистичке деференцијације савременог српског језика, *Научни састанак салвиста у Вукове дане*, 32/2, Београд: МСЦ, 317–326.

Каталинић-Удовичић 1979: Р. Katalinić-Udovičić, Naučni funkcionalni stil, *Strani jezici*, VIII/1–2, 74–82.

Катнић-Бакаршић 2001: М. Katnić-Bakaršić, *Stilistika*, Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga.

Кликовац 2004: Д. Кликовац, О научном функционалном стилу (с анализом текста), *Књижевност и језик*, LI/1–2, 23–38.

Ковачевић 1999: М. Ковачевић, Методички приступ хијерархизацији критеријума у настави језика, у: *У одбрану језика српскога – и даље*, Београд: Требник, 261–271.

Петковић 2009: Ј. Петковић, Научни стил проф. Мирослава Николића, Крагујевац: *Наслеђе*, 14/1, Крагујевац: ФИЛУМ, 135–154

Петровачки, Штасни 2010: Љ. Петровачки, Г. Штасни, *Методичке апликације*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Правилник 2011: *Правилник о изменама и допунама Правилника о наставном плану у програму за гимназију*, Београд: *Службени гласник*.

Радовановић 2008: М. Radovanović, *Socilingvistika*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik.

Тривић, Стевановић 2012: Д. Тривић, Ј. Стевановић, Језичка и научна писменост предуслов за ефикасно учење, у: Ј. Шефер и Ј. Радишић (уред.), *Стваралаштво, иницијатива и сарадња. Импликације за образовну праксу*, II део, Београд: Институт за педагошка истраживања, 159–185.

Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.